

Fimmtudaginn 3. mars 1983.

Nr. 127/1980. **Fjármálaráðherra og ríkissaksóknari**

f. h. ríkissjóðs

(Gunnlaugur Claessen hrl.)

gegn

Magnúsi Leópoldssyni og

Hafsteini Baldvinssyni hæstaréttarlögmanni

(Hafsteinn Baldvinsson hrl.)

og

Magnús Leópoldsson

gegn

fjármálaráðherra og

ríkissaksóknara f. h. ríkissjóðs.

Gæsluvarðhald. Skaðabótamál. Lögmannaþing. Sératkvæði.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómararnir Þór Vilhjálmsson, Ármann Snævarr og Magnús Thoroddsen og Gaukur Jörundsson og Guðmundur Skaftason, settir hæstaréttardómarar.

Aðaláfrýjandi áfrýjaði máli þessu með stefnu 23. júlí 1980. Dómkröfur hans eru þær, að bótafjárhæð til handa gagnáfrýjanda, Magnúsi Leópoldssyni, og fjárhæð málssóknarlauna stefnda, Hafsteins Baldvinssonar, verði lækkaðar til mikilla muna. Þá krefst aðaláfrýjandi þess, að málskostnaður verði felldur niður bæði í hér-aði og fyrir Hæstarétti.

Gagnáfrýjandi hefur áfrýjað máli þessu með stefnu 20. ágúst 1980. Krefst hann þess aðallega, að aðaláfrýjandi verði dæmdur til að greiða honum 497.700.00 krónur með 13% ársvöxtum frá 26. janúar 1976 til 21. nóvember 1977, 16% ársvöxtum frá þeim degi til 20. febrúar 1978, 19% ársvöxtum frá þeim degi til 31. maí 1979, 22% ársvöxtum frá þeim degi til 14. júní s. á., 34.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. september s. á., 39.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. desember s. á., 43.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. júní 1980, 46% ársvöxtum frá þeim degi til 1. mars 1981, 42% ársvöxtum frá þeim degi til 1. júní s. á., 39% ársvöxtum frá þeim degi til 1. nóvember 1982, 47% ársvöxtum frá þeim degi til uppsögu dóms í máli

þessu og síðan með hæstu innlánsvöxtum frá þeim degi til greiðsludags, eins og þeir reynast á hverjum tíma.

Til vara krefst gagnáfrýjandi þess, að aðaláfrýjandi verði dæmdur til að greiða honum aðra lægri fjárhæð, en með sömu vöxtum og greinir í aðalkröfu. Þá krefst gagnáfrýjandi málskostnaðar úr hendi aðaláfrýjanda í héraði og fyrir Hæstarétti.

Stefndi, Hafsteinn Baldvinsson, krefst staðfestingar á ákvörðun héraðsdóms um málssóknarlaun.

Málsatvik eru rakin í hinum áfrýjaða dómi.

Fallast ber á það með héraðsdómi, að bætur til gagnáfrýjanda, Magnúsar Leópoldssonar, beri að ákvarða á grundvelli XVIII. kafla laga nr. 74/1974, sbr. 150., 152. og 155. gr., en aðaláfrýjandi hefur viðurkennt þá bótaábyrgð. Við ákvörðun miskabóta til gagnáfrýjanda ber einkum að líta til þess, að honum var haldið saklausum í gæsluvarðhaldi um 3½ mánaðar skeið vegna gruns um, að hann væri viðriðinn stórfelldar misgerðir, þar á meðal það alvarlegasta afbrot, sem um ræðir. Húsakynni þau, sem hann var vistaður í, voru ekki forsvaranleg til svo langrar vistunar. Á meðan á gæsluvarðhaldi stóð og í framhaldi af því, varð gagnáfrýjandi síðan fyrir barðinu á einstæðri umræðu í ýmsum fjölmiðlum, er vógu að mannorði hans og annarra með getsökum og hleypidómum. Í kjölfar gæsluvarðhaldsins fylgdi skerðing á ferðafrelsi og grundsemdir, uns hið sanna í málinu var í ljós leitt.

Þegar ákveða skal miskabætur, er ekki eingöngu á hina óvenju-langvinnu gæsluvarðhaldsvist að líta, heldur einnig þá fáheyrðu andlegu og líkamlegu raun, sem henni var samfara, þótt gagnáfrýjandi hafi að lokum verið hreinsaður af öllum grun.

Með vísan til framanritaðs þykja miskabætur til gagnáfrýjanda hæfilega ákveðnar 220.000.00 krónur. Ber að dæma aðaláfrýjanda til að greiða gagnáfrýjanda þá fjárhæð ásamt vöxtum frá 10. maí 1976, svo sem segir í dómsorði.

Krafa gagnáfrýjanda um bætur fyrir fjárhagstjón er eigi studd nægilegum rökum og verður því ekki tekin til greina.

Samkvæmt 3. tl. 154. gr. laga nr. 74/1974 ber að dæma aðaláfrýjanda til að greiða gagnáfrýjanda allan málskostnað, þar með talin laun talsmanns hans í héraði og fyrir Hæstarétti, Hafsteins Baldvinssonar hæstaréttarlögmanns, samtals 62.000.00 krónur.

Að því er varðar kröfu aðaláfrýjanda á hendur stefnda, Hafsteini Baldvinssyni, þykir rétt, að málskostnaður falli niður.

D ó m s o r ð :

Aðaláfrýjandi, fjármálaráðherra og ríkissaksóknari f. h. ríkissjóðs, greiði gagnáfrýjanda, Magnúsi Leópoldssyni, 220.000.00 krónur með 13% ársvöxtum frá 10. maí 1976 til 21. nóvember 1977, 16% ársvöxtum frá þeim degi til 21. febrúar 1978, 19% ársvöxtum frá þeim degi til 31. maí 1979, 22% ársvöxtum frá þeim degi til 15. júní s. á., 34.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. september s. á., 39.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. desember s. á., 43.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. júní 1980, 46% ársvöxtum frá þeim degi til 1. mars 1981, 42% ársvöxtum frá þeim degi til 1. júní s. á., 39% ársvöxtum frá þeim degi til 1. nóvember 1982, 47% ársvöxtum frá þeim degi til uppsögu dóms Hæstaréttar og síðan með hæstu innlánsvöxtum frá þeim degi til greiðsludags, eins og þeir verða á hverjum tíma.

Aðaláfrýjandi greiði allan kostnað af málinu í héraði og fyrir Hæstarétti, þar með talin laun talsmanns gagnáfrýjanda, Hafsteins Baldvinssonar hæstaréttarlögmans, samtals 62.000.00 krónur.

S é r a t k v æ ð i

**Þórs Vilhjálmssonar hæstaréttardómara og
Gauks Jörundssonar, setts hæstaréttardómara.**

Við teljum miskabætur til gagnáfrýjanda, Magnúsar Leópoldssonar, hæfilega ákveðnar 270.000 krónur. Í þeirri fjárhæð hefur verið tekið tillit til vaxta frá gæsluvarðhaldstíma, og samkvæmt því teljum við, að dæma ætti aðaláfrýjanda, fjármálaráðherra og ríkissaksóknara f. h. ríkissjóðs, til að greiða gagnáfrýjanda upphæðina með hæstu innlánsvöxtum frá uppsögu dóms Hæstaréttar til greiðsludags, eins og vextir þessir verða á hverjum tíma.

Að öðru leyti erum við sammála rökstuðningi og niðurstöðum meiri hluta dómenda.

Dómur bæjarþings Reykjavíkur 29. apríl 1980.

Mál þetta, sem tekið var til dóms að loknum munnlegum málflutningi hinn 24. mars sl., er höfðað hér fyrir þinginu með stefnu, birtri 21. júlí 1977, af Magnúsi Leópoldssyni framkvæmdastjóra, þá til heimilis að Hagamel 22, Reykjavík, gegn fjármálaráðherra og ríkissaksóknara f. h. ríkissjóðs.

Dómkröfur stefnanda eru þær aðallega, að stefndu, fjármálaráðherra og ríkissaksóknari f. h. ríkissjóðs, greiði bætur samkvæmt 18. kafla laga nr. 74/1974 að fjárhæð kr. 49.770.000 auk 13% ársvaxta af þeirri fjárhæð frá 26. janúar 1976 til 21. nóvember 1977, 16% ársvaxta frá þeim tíma til 20. febrúar 1978, 19% ársvaxta frá þeim degi til 31. maí 1979 og dómvexti frá 1. júní 1979 til greiðsludags. Til vara gerir stefnandi þá kröfu, að stefndu greiði honum aðra lægri fjárhæð að mati dómsins með vöxtum, eins og greinir í aðalkröfu. Þá krefst stefnandi málskostnaðar úr hendi stefndu að skaðlausu skv. framlögðum reikningi, samtals að fjárhæð kr. 4.827.934.

Stefndu gera þær dómkröfur, að stefnufjárhæðin verði lækkuð til mikilla muna og málskostnaður látinn falla niður.

Sáttaumleitanir dómsins báru ekki árangur.

Málavextir

Stefndi var handtekinn hinn 26. janúar 1976 og úrskurðaður í 45 daga gæsluvarðhald sama dag. Gæsluvarðhaldsvist hans var síðan tvegis framlengd um 30 daga í hvort sinn, fyrst með úrskurði 11. mars 1976, en síðan með úrskurði 11. apríl 1976. Stefnandi var látinn laus úr gæsluvarðhaldi í lok hins síðasta tímabils, 9. maí 1976, og hafði þá setið í gæsluvarðhaldi í 105 daga. Þá varð hann að sæta takmörkunum á ferðafrelsi til 1. júlí 1976.

Hinn 26. janúar 1976 voru auk stefnanda handteknir á sama tíma og af sama tilefni tveir aðrir menn, þeir Einar Gunnar Bollason og Valdimar Olsen, og hinn fjórði, Sigurbjörn Eiríksson, var handtekinn hinn 11. febrúar 1976. Þessir fjórir menn voru allir látnir lausir úr gæsluvarðhaldinu hinn 9. maí 1976, en öllum var gert að sæta takmörkunum á ferðafrelsi til 1. júlí 1976. Handtökurnar hinn 26. janúar fóru allar fram á heimilum mannanna kl. 6 um morguninn, sem var mánudagur. Þessi tími hafði verið valinn, svo nokkuð öruggt væri, að til allra mannanna næðist samtímis. Kvöldið áður höfðu verið kveðnir upp úrskurðir í sakadómum Reykjavíkur, Kópavogs og Hafnarfjarðar um heimildir til handtakanna til þess að tryggja, að þær gengju tafarlaust fyrir sig. Enginn mannanna sýndi minnsta mótþróa, og voru þeir allir fluttir í fangelsið við Síðumúla, og var tilefni handtökunnar þar skýrt fyrir þeim. Sigurbjörn Eiríksson, sem handtekinn var 11. febrúar 1976, var einnig fluttur í fangelsið í Síðumúla.

Á þessum tíma stóð yfir umfangsmikil rannsókn á hvarfi Geirfinns Einarssonar, sem fór frá heimili sínu í Keflavík kvöldið 19. nóvember 1974. Rannsókn þessi hafði staðið í rúmt ár og vakið gífurlega athygli almennings, og skýrðu fjölmiðlar sífellt frá henni og höfðu uppi getsakir um afdrif mannsins. Lögreglan fékk þegar í upphafi augastað á manni, sem komið hafði í Hafnarbúðina í Keflavík, gengið þar stutta stund um gólf, en svo fengið að hringja, og var talið, að þessi maður hefði hringt í Geirfinn Einarsson. Lögreglan auglýsti eftir þessum manni í fjölmiðlum, en án árangurs. Þá var mótuð af mannum leirstytta að fyrirsögn sjónarvotta, að því er rannsóknarlögreglan skýrði frá, og var myndin birt í fjölmiðlum þriðjudaginn 26. nóvember 1974 jafnframt því sem gefin var út lýsing á manninum. Strax og myndin hafði verið birt í fjölmiðlum, fóru að spinnast sögusagnir, sem tengdu stefnanda við hvarf Geirfinns, og mun rannsóknarlögreglunni hafa borist upplýsingar um, að myndin væri af stefnanda. Sögusagnir þessar urðu svo magnaðar, að stefnandi sá ástæðu til þess að rita dómsmálaráðuneytinu bréf þann 3. febrúar 1975 með ósk um, að fram yrði látnin fara rannsókn á uppruna þessara sögusagna og orsökum, þar sem sögurnar mögnuðust frekar en hitt við frásagnir löggæslumanna þeirra, sem komu fram í fjölmiðlum og tengdir voru rannsókninni á hvarfi Geirfinns.

Á þeim tíma, sem stefnandi var handtekinn, hafði tvítug stúlka, Erla Bolladóttir, nýlega verið látnin laus úr gæsluvarðhaldi, sem hún hafði setið í vegna gruns um aðild að póstsvikamáli. Sambýlismaður hennar og barnsfaðir, Sævar Marínó Ciesielski, einnig tvítugur að aldri, sat þá í gæsluvarðhaldi vegna aðildar að öðru mannshvarfi, hvarfi Guðmundar Einarssonar úr Reykjavík í janúar 1974. Kristján Viðar Viðarsson, kunningi þeirra og vinur, einnig tvítugur að aldri, sat og í gæsluvarðhaldi vegna aðildar að hvarfi Guðmundar Einarssonar. Þá gerðist það, að hinn 22. janúar 1976 skýrði Erla Bolladóttir þeim, sem að rannsókn málsins unnu, að hún hefði mikinn beyg af einhverju og yrði fyrir ónæði af simhringingum. Hún var því boðuð til yfirheyrslu að kvöldi hins 22. janúar. Örn Höskuldsson, fulltrúi yfirsakadómara, og Sigurbjörn Viðir Eggertsson rannsóknarlögreglumaður ræddu við Erlu í skrifstofu yfirfangavarðar í fangelsinu við Síðumúla, og á sama tíma ræddi Eggert Bjarnason rannsóknarlögreglumaður við Sævar Marínó í yfirheyrsluherbergi fangelsins, og vissi hvorugt um nærveru hins. Sævar Marínó var þá spurður, hvort hann vissi, við hvað Erla væri hrædd, og sagði hann þá, að það mundi vera vegna Geirfinnsmálsins. Var hann inntur nánar eftir því máli, og nefndi hann þá nöfn þeirra Einars Gunnars, Valdimars og Magnúsar og sagði, að þeir hefðu allir tekið þátt í ferð til Keflavíkur um það leyti sem Geirfinnur Einarsson hvarf. Tekin var skrifleg skýrsla af Sævari Marínó um þessi atriði. Á sama tíma komu fram mjög svipuð atriði hjá Erlu, en skrifleg skýrsla var ekki tekin af henni

fyrir en daginn eftir, hinn 23. janúar. Þann dag var tekin skýrsla af Kristjáni Viðari, sem viðurkenndi að hafa tekið þátt í ferð til Keflavíkur. Hann sagði, að farið hefði verið í Dráttarbrautina í Keflavík, þar sem verið hefðu Sævar Marínó og Erla ásamt Einari Gunnari Bollasyni og fleira fólki. Þau Sævar Marínó, Erla og Kristján Viðar héldu áfram að bendla þessa fjóra menn við hvarf Geirfinns Einarssonar í framburðum sínum í eftirfarandi skýrslum:

Kristján Viðar taldi framangreinda menn viðriðna hvarf Geirfinns sem hér segir: Einar Gunnar Bollason hjá rannsóknarlögreglu 23. og 27. janúar 1976, 10. febrúar, 18. mars og 20. apríl sama ár. Enn fremur á dómþingi sakadóms hinn 31. mars og 6. apríl 1976.

Magnús Leópoldsson hjá rannsóknarlögreglu 27. janúar 1976.

Sigurbjörn Eiríksson hjá rannsóknarlögreglu 27. janúar, 10. febrúar, 18. mars og 20. apríl 1976 og enn fremur á dómþingi sakadóms 31. mars.

Valdimar Olsen hjá rannsóknarlögreglu 27. janúar, 10. febrúar, 18. mars og 20. apríl 1976. Enn fremur á dómþingi sakadóms 31. mars og 8. apríl sama ár.

Sævar Marínó bendlaði þá við hvarf Geirfinns við yfirheyrslur sem hér segir: Einar Gunnar Bollason hjá rannsóknarlögreglu 22., 25. og 27. janúar, 10. febrúar og 8. maí 1976 og á dómþingi sakadóms 1. apríl sama ár.

Magnús Leópoldsson hjá rannsóknarlögreglu 22., 25. og 27. janúar og 8. maí 1976 og á dómþingi sakadóms 1. apríl sama ár.

Sigurbjörn Eiríksson hjá rannsóknarlögreglu 27. janúar, 10. febrúar og 8. maí 1976.

Valdimar Olsen hjá rannsóknarlögreglu 22., 25. og 27. janúar, 10. febrúar og 8. maí 1976 og á dómþingi sakadóms 1. apríl sama ár.

Erla Bolladóttir bendlaði framangreinda menn við málið sem hér segir: Einar Gunnar Bollason hjá rannsóknarlögreglu 23. janúar, 3. og 10. febrúar, 3. mars, 4. maí og 1. september 1976 svo og á dómþingi sakadóms 30. mars sama ár.

Magnús Leópoldsson hjá rannsóknarlögreglu 23. janúar, 3. og 10. febrúar, 4. maí og 1. september 1976 og á dómþingi sakadóms 30. mars og 7. apríl sama ár.

Sigurbjörn Eiríksson hjá rannsóknarlögreglu 3. og 10. febrúar og 1. september 1976 og á dómþingi sakadóms 30. mars sama ár.

Valdimar Olsen hjá rannsóknarlögreglu 3. febrúar og 1. september 1976.

Framburðir ákærðu leiddu til þess, að þeir Valdimar Olsen, Einar Gunnar Bollason og Magnús Leópoldsson voru handteknir að morgni 26. janúar 1976. Við yfirheyrslu hjá rannsóknarlögreglu þann dag neituðu þeir allir alfarið að hafa nokkra hugmynd um hvarf Geirfinns Einarssonar eða vita um nokkuð, sem varpað gæti ljósi á, hvernig það kynni að hafa borið

að höndum. Þennan sama dag voru þeir úrskurðaðir í gæsluvarðhald í allt að 45 dögum. Hinn 11. mars 1976 var gæsluvarðhald þeirra framlengt í allt að 30 dögum, og hinn 9. apríl var það enn framlengt í allt að 30 dögum.

Sigurbjörn Eiríksson var handtekinn hinn 11. febrúar 1976, og við yfirheyrslu hjá rannsóknarlögreglu þann dag neitaði hann með öllu að vita nokkuð um það, hvernig hvarf Geirfinns Einarssonar kynni að hafa borið að höndum. Sigurbjörn var þennan dag úrskurðaður í gæsluvarðhald í allt að 45 dögum. Það gæsluvarðhald var síðan framlengt hinn 27. mars í allt að 30 dögum og enn hinn 26. apríl í allt að 45 dögum.

Hinn 9. maí 1976 var svo öllum mönnum fjórum sleppt úr haldi. Neit-uðu þeir allan þann tíma, á meðan þeir sátu í gæsluvarðhaldi, að eiga nokk-urn hlut að hvarfi Geirfinns Einarssonar eða hafa yfirleitt nokkra hugmynd um málið.

Undir hinni umfangsmiklu rannsókn málsins fór grunur að beinast að þeim Sævari Marínó, Erlu og Kristjáni Viðari um aðild að hvarfi Geirfinns Einarssonar, og í yfirheyrslum fóru þau að staðhæfa, að Guðjón Skarp-héðinsson hefði átt þátt í dauða Geirfinns. Guðjón þessi var handtekinn hinn 12. nóvember 1976 og úrskurðaður í gæsluvarðhald. Skýrði hann að lokum frá raunverulegum afdrifum Geirfinns. Hinn 16. mars 1977 var gefin út ákæra á hendur Kristjáni Viðari Viðarssyni, Sævari Marínó Ciesielski, Guðjóni Skarphéðinssyni og Erlu Bolladóttur fyrir manndráp og rangar sakargiftir. Ákærðu Kristjáni Viðari, Sævari Marínó og Erlu var gefið að sök að hafa á árinu 1976 gerst sek um rangar sakargiftir í skýrslum, er þau gáfu rannsóknarlögreglunni í Reykjavík og á dómþingi sakadóms Reykjavíkur. Voru það samantekin ráð þeirra að bera í skýrslum þessum þær röngu sakir á Einar Gunnar Bollason, Magnús Leópoldsson, Sigur-björn Eiríksson og Valdimar Olsen, að þeir hefðu átt hlut að dauða Geir-finns Einarssonar og smyglobrotum. Leiddu þessar sakargiftir til þess, að mönnum þessum var gert að sæta langvinnu gæsluvarðhaldi í þágu rann-sóknar þessara sakarefna.

Fyrir sakadómi Reykjavíkur viðurkenndu þau Erla og Sævar Marínó, að þetta væri rétt. Sævar Marínó kvað þetta hafa verið samatekin ráð upp-haflega og gerð í því skyni að rugla fyrir rannsóknaraðila við rannsókn málsins. Erla skýrði frá því, að einhvern tímann stuttu eftir ferðina til Keflavíkur 19. nóvember 1974 og dauða Geirfinns Einarssonar hafi ákærðu öll hist heima hjá Kristjáni Viðari að Grettisgötu 82. Þau hafi rætt sín á milli, hvað gera skyldi, ef upp kæmist um þátt þeirra í dauða Geirfinns Einarssonar. Ákveðið hafi verið að blanda „Klúbbmönnum“, þ. e. Magn-úsi Leópoldssyni og Sigurbirni Eiríkssyni, inn í málið, ef upp kæmist, svö og bróður hennar, Einari Bollasyni, og Valdimar Olsen. Erla skýrði frá því, að þeim Sævari Marínó hafi báðum verið illa við Einar, bróður hennar,

og lýsti hún því, er hún taldi Einar hafa gert á hluta hennar, og nefndi m. a., að Einar hafi verið mikið á móti því, að hún væri með Sævari Marínó. Erla kvaðst ekki hafa átt neitt sökótt við Valdimar Olsen og hann hafi aldrei gert neitt á hennar hluta. Hún hafi þekkt Huldu, systur Valdimars, og taldi Erla, að Valdimar hafi verið blandað í málið til þess að gera það eitthvað trúlegra. Hins vegar viðurkenndi Kristján Viðar ekki, að þetta væri rétt, og kannaðist ekki við, að það hefðu verið samantekin ráð að blanda ofangreindum mönnum í Geirfinnsmálið. Hann skýrði frá því, að hann teldi, að sagan um tengsl þeirra Einars Bollasonar, Valdimars Olsen og Sigurbjörns Eiríkssonar við málið hafi verið frá Erlu komin og að lögreglumennirnir hafi trúað henni.

Guðjón Skarphéðinsson sagði við yfirheyrslu hjá rannsóknarlögreglu 8. desember 1976, að hann gæti fullyrt, að Einar Bollason, Magnús Leópoldsson, Valdimar Olsen og Sigurbjörn Eiríksson væru allir saklausir af dauða Geirfinns Einarssonar. Hann hafi engan þátt átt í því að bendla þá saklausa við þetta mál. Hann sagði, að verið gæti, að eftir að Sævar Marínó kom til landsins frá Danmörku í mars 1975, hafi hann látið eitthvað að því liggja, svo Guðjón heyrði, að Klúbbmenn væru við málið riðnir. Það hafi þá verið almannarómur, en alls ekki hafi verið talað um að flækja málið með því að bendla þá við það, ef ákærðu yrðu handtekin. Hann kvað sér hafa verið fullljóst, að þessir menn væru saklausir, þegar þeir voru settir í gæsluvarðhald, og hafi þetta hvílt mjög á samvisku sinni, þótt hann hefði ekki haft kjark til að segja frá málinu þá.

Með dómi sakadóms Reykjavíkur, uppkveðnum 19. desember 1977, voru ákærðu Sævar Marínó, Erla og Kristján Viðar fundin sek og talin hafa gerst brotleg við 1. mgr. 148. gr. almennra hegningarlaga. Segir í dóminum:

„Ákærðu Sævar Marínó, Erla og Kristján Viðar hafa öll viðurkennt að hafa gefið áður raktar skýrslur hjá lögreglu og fyrir dómi um þátttöku margnefndra fjögurra manna í ferð til Keflavíkur 19. nóvember 1974 og í átökum, sem leiddu til dauða Geirfinns Einarssonar, svo og um smygl þeirra á áfengi. Ákærðu Sævar Marínó og Erla fullyrða bæði, að það hafi verið samantekin ráð allra ákærðu að bendla menn þessa við málið, ef þau yrðu handtekin, til að torvelða rannsóknina. Þessu hefur Kristján Viðar neitað, en framburðir hans gefa þetta þó sterklega til kynna. Verður að telja, að hann beri fulla ábyrgð á framangreindum skýrslum sínum og framburður hans um, að rannsóknarmenn og fangaverðir hafi ráðið því, hvert yrði efni þessarar skýrslu, ekki tekinn til greina.“

Í dómi þessum var talið sannað, að ákærðu Kristján Viðar, Sævar Marínó og Guðjón hafi ráðist á Geirfinn Einarsson í Dráttarbrautinni í Keflavík um kvöldið 19. nóvember 1974, tekið hann hálstaki, barið hann með hnefum og spýtu, uns hann beið bana. Var tekið fram, að þótt ákærðu

segist ekki hafa ætlað að svipta Geirfinn lífi, hafi árásin á hann verið með þeim hætti, að þeim hafi átt að vera ljóst, að hún gat leitt til dauða. Voru ákærðu því taldir hafa með atferli sínu orðið brotlegir gegn 211. gr. almennra hegningarlaga. Ákærðu Kristján Viðar og Sævar Marínó voru og fundnir sekir um að hafa svipt lífi Guðmund Einarsson í Hafnarfirði auk auðgunarbrota og fleiri brota. Dóminum var áfrýjað til Hæstaréttar, sem kvað upp dóm sinn 22. febrúar 1980.

Í dómi Hæstaréttar segir um II. kafla ákærunnar, þ. e. um rangar sakargiftir á hendur Erlu Bolladóttur, Kristjáni Viðari Viðarssyni og Sævari Marínó Ciesielski, að framburðir hinna ákærdou, þar sem þau bendla fjóra nafngreinda menn við andlát Geirfinns Einarssonar, séu raktir í héraðsdómi svo og játningar ákærdou Erlu og Sævars um, að þetta hafi verið samantekin ráð hjá hinum ákærdou til að torvela rannsókn málsins. Ákærði Kristján hafi að visu ekki gengist við því, að um samantekin ráð hafi verið að ræða, en fullljóst sé, að hann hafi borið fjóra menn röngum sökum gegn betri vitund og beri refsíabyrgð á því. Með þessari athugasemd og að öðru leyti með vísan til héraðsdómsins beri að staðfesta þau málalok, að hin ákærdou hafi með háttsemi sinni gerst sek um brot á 1. mgr. 148. gr. almennra hegningarlaga, sbr. 15. gr. laga nr. 101/1976, sem hér eigi við, sbr. 2. gr. almennra hegningarlaga. Framburðir ákærdou hafi leitt til þess, að þeir fjórir menn, sem þau hafi borið sökum, hafi sætt allangri gæsluvarðhaldsvist, og beri við ákvörðun refsingar að líta til þessara afdrifaríku afleiðinga af broti þeirra.

Málsástæður og lagarök.

Stefnandi styður kröfur sínar þeim rökum, að ljóst sé, að hann hafi vegna gæsluvarðhaldsvistarinnar og frelsisskerðingar orðið að þola óbætanlegt tjón, bæði fjárhagslegt og ófjárhagslegt, sem ríkissjóði sé skylt að bæta samkvæmt ákvæðum í 18. kafla laga nr. 74/1974. Bótaskylda ríkissjóðs sé þó sýnu ríkari fyrir þá sök, að telja verði, að stefnanda hafi verið bakadur enn meiri miski en tilefni hafi staðið til. Meðal annars, í fyrsta lagi vegna aðferða þeirra, sem beitt hafi verið við handtökuna að nauðsynjalausu, þar sem hann hafi verið tekinn að næturlagi á heimili sínu að eigin konu sinni og börnum viðstöddum og með þeim aðferðum, er hafi orðið dóttur hans tilefni til þess að spyrja móður sína, á meðan á handtökunni stóð, hvort faðir hennar væri bófi. Í öðru lagi vegna sífellds upplýsingastreymis frá rannsóknaraðiljum um gang rannsóknarinnar, sem hafi gefið tilefni til rangra ályktana um sök stefnanda. Í þriðja lagi með ótimabærum blaðamannafundum rannsóknardómarans, er hann hafi haldið í tilefni rannsóknar málsins og hálfkveðnum frásögnum, sem hafi gengið svo langt, að lögmáður stefnanda hafi séð ástæðu til þess að koma á framfæri við

fjölmiðla andmælum vegna villandi frásagna rannsóknardómarans á slíkum fundum. Öll framkoma rannsóknaraðilja hafi verið með þeim fádæmum, að leitt hafi til umfjöllunar í fjölmiðlum með þeim hætti og í þeim mæli, að þess munu engin dæmi í allri sögu réttvísinnar hér á landi. Þar hafi gengið fram fyrir skjöldu einstakir furðufulgar, ótilkvaddir og tilkvaddir, sem hafi áður fjallað um rannsókn á hvarfi Geirfinns Einarssonar, en hafi séð sig tilneydda að koma á framfæri samhengi þessarar rannsóknar rannsóknnum á stórfelldu smygli á spíra, svonefndu „Klúbbmáli“, og stórfelldri Mafiustarfsemi, sem stefnandi væri þátttakandi í og jafnvel væri vernduð af sjálfum dómsmálaráðherranum, Ólafi Jóhannessyni, og hafi gengið svo langt, að málið hafi komið til umræðu á Alþingi. Málið hafi fyrir þessa sök hlotið miklu meiri athygli alþjóðar og hafi stefnandi af þessum sökum mátt þola umfangsmikla ófrægingarherferð fjölmiðla og einstakra manna, sem hafi bakað honum ómældan miska, sem aldrei verði að fullu bættur. Þannig sé ábyrgð stefndu margfallt ríkari en reglur 18. kafla laga um meðferð opinberra mála geri ráð fyrir og gefi til kynna, vegna þess að hér hafi verið um hrein afbrot eða jafnvel beinan ásetning þjóna réttvísinnar að ræða. Komi þar helst til gerð leirmyndarinnar. Um gerð þessarar leirmyndar hafi farið fram sérstök rannsókn, sem lögð hafi verið fram í máli þessu, og styðji hún þann grun, að alltaf hafi átt að bendla stefnanda við þetta mál til þess að ná „Klúbbmönnum“. Þarna hafi verið á ferð ákveðnir aðilar og hafi þessi grunur styrkst við, að Haukur Guðmundsson, þáverandi lögreglumaður, hafi verið kærður fyrir ólöglega handtöku á Guðbjarti heitnum Pálssyni. Stefnandi haldi því fram, að rannsóknin á gerð leirmyndarinnar leiði í ljós, að leirmyndin hafi ekki verið gerð eftir lýsingu sjónarvotta, eins og gefið hafi verið í skyn, heldur séu sterkar líkur fyrir því, að leirmyndin sé mótuð eftir mynd af stefnanda sjálfum, og það hafi einn sjónarvotturinn sagt. Þessi gerð leirmyndar sé því kveikjan að því samsæri um rangan framburð, sem síðar hafi komið í ljós, enda hafi sögur borist til stefnanda fljótlega eftir hvarf Geirfinns Einarssonar um þátt hans og Sigurbjörns Eiríkssonar í hvarfi hans. Síðan hafi komið til hið sífellda upplýsingastreymi rannsóknaraðilja, sem aukið hafi miska stefnanda til muna. Beri þar hæst svokallaðan blaðamannafund rannsóknaraðilja 26. mars 1976, sem fjölmiðlar hafi skýrt frá daginn eftir, en þar hafi verið talið, að sönnun um sekt stefnanda væri fram komin.

Rök stefnanda fyrir fjárhæð kröfu sinnar eru þau helst, að hann hafi orðið fyrir svo miklu tjóni, bæði ófjárhagslegu og fjárhagslegu, að stefndu verði að greiða honum verulega fjárhæð fyrir. Sé spurt, hvert það fjártjón og hver sá miski sé, sem telja verði, að skylt sé að bæta í þessu tilviki, þá sé eðlilegt að fjalla fyrst um þann miska, það ófjárhagslega tjón, sem stefnandi hafi orðið fyrir vegna varðhaldsvistarinnar og þess gruns, sem

hún varpi á persónu hans og æru. Þá beri að líta til þeirra andlegu og líkamlegu þjáninga, sem hann hafi liðið í gæsluvarðhaldsvistinni, og þeirrar hneisu og mannorðsskemmdar, sem hann hafi saklaus orðið að þola í fjölmíðlum næstum dag hvern, á meðan á varðhaldsvistinni hafi staðið og lengi á eftir, og til þeirra óþæginda, sem allt umtal um mál þetta hafi bakað honum og eigi enn eftir að baka honum í framtíðinni, og loks til þeirrar röskunar, sem orðið hafi á stöðu hans og högum í þjóðfélaginu við atbuði þessa alla. Sé lítið til þessara atriða, þá beri fyrst að líta á sjálfa gæsluvarðhaldsvistina í fangelsinu. Það hljóti að liggja í augum uppi, hversu mikla þjáningu það baki saklausum manni að vera vakinn upp að áliðinni nóttu á heimili sínu af þjónum réttvísinnar og að vera færður undir eftirliti þriggja lögreglumanna til fangelsis, án þess að upp séu gefnar einhverjar ástæður fyrir handtökunni. Menn geti einnig hugsað sér þá sálarkvöl og örvæntingu að sitja einn í klefa á þriðju klukkustund og reyna að gera sér grein fyrir því, hvaða orsakir geti legið til slíks harðræðis. Öllum sé hollt að hugsa sér og gera sér í hugarlund, hvílikar andlegar sálarkvalir maður í slíkri aðstöðu hljóti að hafa liðið, er hann sé leiddur fyrir rannsóknarlögregluna og honum tilkynnt, að grunur leiki á um aðild hans að hvarfi Geirfinns Einarssonar, sem stefnandi, saklaus með öllu, hafi fylgst með rannsókn á í dagblöðum á sínum tíma. Menn hljóti að geta gert sér grein fyrir þeirri angist, sem hljóti að helta hvert mannsbarn, sem tilkynnt sé, að það skuli svipt öllu frelsi í a. m. k. 45 daga vegna gruns um, að það hafi tekið þátt í glæp, sem sé svo fjarri allri skaphöfn þess og lífsviðhorfi og stríði gegn öllu því, sem það hafi lagt trú á í uppvexti sínum. Fljótlega eftir komu sína í fangelsið hafi taugar stefnanda tekið að bila vegna hins andlega álags, sem hann hafi orðið að þola. Guðsteinn Þengils-son fangelsislæknir hafi komið nokkrum dögum síðar og gefið fyrirmæli um lyfjagjöf til stefnanda, en lyfjagjöfin hafi verið það sterk, að er lögmaður hans hafi komið í heimsókn til hans, hafi hann verið undir svo sterkum áhrifum lyfja, að það hafi gefið honum tilefni til þess að ræða við lækinn, sem þegar hafi gefið fyrirmæli um minnkun lyfjagjafar um helming. Þrátt fyrir lyfjagjöfina hafi andleg vanlíðan stefnanda magnast svo, að lögmaður hans hafi rætt þann möguleika við rannsóknardómarann, að hann yrði vistadur til gæslu á sjúkrahúsi. Þá hafi verið höfð góð orð um, að slíkt yrði tekið til athugunar, en allt án árangurs. Stefnandi hafi smám saman misst heilsuna í gæsluvarðhaldinu vegna mikilla líkamlegra þjáninga af völdum magabólgu, sem hafi ágerst eftir því sem tíminn leið. Kuldi og dragsúgur hafi verið í klefanum og síðar hafi upplýst, að það hafi verið vegna bilaðrar lofthitunar. Klefinn hafi aðeins verið þrífinn einu sinni allan tímann, sem stefnandi var í honum, og vegna heilsutjóns síns hafi stefnandi misst fljótlega alla matarlyst og muni hafa léttst um 13 kg í gæsluvarðhaldinu. Hann

hafi aldrei fengið að lesa dagblöð eða að hlusta á útvarp og engar heim-sóknir hafi hann fengið í varðhaldið í 105 daga.

Þegar litið sé til skrifna fjölmiðla um mál þetta á sínum tíma, sé ljóst, að sú hneisa og ærusvifting, sem hann hafi orðið að þola, muni aldrei fyrnast. Rógurinn og söguburðurinn hafi gengið um landið allt og rist djúpt í hugskoti og vitund almennings í landinu. Stefnandi telji sig ekki gjaldgengan lengur á almennum vinnumarkaði vegna hins illa umtals, er persóna hans hafi orðið að þola.

Stefnandi telji þó, að ef til vill hafi þyngsta raunin verið að reyna að vinna á nýjan leik það traust og þann trúnað, sem hafi ríkt með honum og börnum hans. En vegna þessara atburða hafi hann orðið að selja íbúð sína og leysa upp heimili sitt og koma dætrum sínum fyrir hjá föður sínum í Borgarfirði vegna aðkasts, sem þær hafi orðið fyrir í skólanum af hendi barna, og hafi dætur hans ekki orðið aðnjótandi neinnar skólagöngu þann vetur. Stefnandi taki fram, að erfitt sé að meta beint fjárhagstjón hans vegna gæsluvarðhaldsins. Hann hafi haldið launum hjá Klúbbnum, fyrirtæki því, sem hann hafi starfað við, allan þann tíma, sem hann hafi setið í gæsluvarðhaldsvistinni. Eiginkona hans, Björk Valsdóttir, hafi tekið við rekstri fyrirtækisins, á meðan á varðhaldsvistinni stóð. En hann telji afleiðingu varðhaldsins, umtalsins og þess gruns, sem orðið hafi að vissu í fjölmiðlum og hugskoti almennings, vera, að hann og fyrirtæki hans hafi verið svipt öllu lánstrausti og hafi á sumum sviðum jafnvel verið gengið harðar fram í innheimtu skulda en áður. Hann hafi orðið að selja íbúð sína til þess að halda rekstrinum gangandi og hafi það verið þrautaráð. Íbúðin hafi selst á 9 milljónir króna, en fasteignasalar hafi talið íbúðina 9.6 til 9.8 milljón króna virði. Stefnandi rökstyðji fjárhæð kröfu sinnar einnig með því að benda á, að það sé ávallt matsatrið, hvernig bæta skuli tjón sem þetta, og hafi sú leið verið farin við ákvörðun kröfufjárhæðar að miða við dóm Hæstaréttar í málinu nr. 79/1958, sem kveðinn var upp árið 1959. Þar hafi Róbert P. Walsh, sem haldið hafi verið í gæslu í einn sólarhring þann 22. október 1955, verið dæmdar bætur að fjárhæð kr. 15.000.00. Meðallaun verkamanna hafi verið þá kr. 17.85 á klukkustund, en séu í málmanuði 1976 kr. 382.02, eða hafi liðlega 21 faldast. Ef sambærilegar bætur ættu að koma í hlut stefnanda, mundu þær nema hinni umstefndu fjárhæð, kr. 49.768.875, fyrir frelsisskerðingu í 155 daga, frá 26. janúar til 1. júlí 1976. Stefnandi leggi ríka áherslu á, að til þess að veita honum alsaklausum uppreisn æru gagnvart almenningsálitinu sé aðeins ein leið til og hún sé sú að dæma honum bætur að þeirri fjárhæð, sem fái almenning til að trúa því, að hann hafi setið saklaus í gæsluvarðhaldinu. Sú fjárhæð, sem gerð sé krafa um, gæti veitt æru stefnanda einhverja uppreisn gagnvart almenningsálitinu, þótt fjárhæðin eða önnur fjárhæð hærri megni aldrei að bæta

allt það tjón, sem gæsluvarðhaldið hafi bakað honum. Rótgróid í menningu okkar þjóðar sé, að tjón á æru manna og heiðri skuli bætt með fé, og rík sjónarmið hafi ætíð verið um, að slíkt megi ekki bæta lágt. Þá sé verra bætt en ekkert, þá sviði undan.

Stefndu viðurkenna bótaskyldu, þar sem hún sé hlutlæg í tilvikum sem þessu. Stefndu styðja kröfu sína um lækkun bóta krafna stefnanda þeim rökum, að þær séu allt of háar og fjarstæðukenndar. Af stefndu hálfu sé viðurkennt, að stefnandi hafi setið saklaus í gæsluvarðhaldi, og um slíkt sé ekki deilt í málinu. Hins vegar sé á engan hátt á það fallist, að mistök hafi átt sér stað við framkvæmd rannsóknarinnar og að bótaskylda sé fyrir hendi af þeirri ástæðu. Reglur um meðferð opinberra mála geri ráð fyrir í 1. tl. 67. gr. laganna, að mjög rúm heimild sé til þess að hneppa menn í gæsluvarðhald. Um það gildi ekki regla refsiréttarins „in dubio pro reo“ og þar með sé því fjarri, að sök aðilja þurfi að liggja fyrir, til þess að heimilt sé að hneppa hann í gæsluvarðhald. Þarna sé því mikið vald lagt í hendur rannsóknardómarans og raddir hafi heyrst um það, að breyta þessu fyrirkomulagi. Tillaga þess efnis hafi komið fram á Alþingi, en hafi ekki náð fram að ganga. Þetta fyrirkomulag hafi því verið ákveðið og menn hafi ekki viljað breyta því, þótt það geti haft slík tilvik, sem mál þetta fjallar um, í för með sér. Andsvar við hinni ríku heimild til gæsluvarðhalds sé síðan að finna í bóta reglum XVIII. kafla laganna og sé bótaábyrgð ríkissjóðs þar miklu ríkari en almennt gerist og engin sé þörf á að áfella viðkomandi dómara. Einungis sé þess krafist, að sá, sem sat í gæsluvarðhaldi, hafi líkur með sér að vera sýkn, þá fái hann dæmdar bætur. Þetta sé það fyrirkomulag, sem lögin geri ráð fyrir, og það beinlinis bjóði upp á, að slys sem þetta geti gerst og mæli því enginn í mót. Þá sé einungis ósvarað spurningunni: Hvernig tjónið skuli bætt? Um þetta séu skoðanir skiptar. Sumir vilja halda fram táknrænum bótum, en aðrir vilja, að mjög háar fjárhæðir séu dæmdar. Háar fjárhæðir hljóti að byggjast á varnaðarsjónarmiðum skaðabótaréttarins, en í þessum tilvikum sé þeim ekki til að dreifa. Þegar tilgangur skaðabóta sé athugaður, þá sé ljóst, að erfitt sé að rökstyðja, að háar fébætur eigi frekar rétt á sér en táknrænar bætur. Dómstólar eigi úrskurðarvald um fjárhæðina og um slíkar fjárhæðir hafi aldrei verið samið og sé þetta því hin eðlilega leið, sem farin hafi verið.

Stefndu andmæla því, að um nokkur mistök hafi verið að ræða af hálfu rannsóknarmanna, sem leitt hafi til hinnar löngu gæsluvarðhaldsvistar stefnanda og þeirra þriggja annarra manna, sem hana þurftu að þola saklausir. Þeir hafi verið settir í gæsluvarðhaldið af óviðráðanlegum ástæðum, sem byggst hafi á því, að fram hafi komið samhljóða framburðir þriggja manna um aðild þeirra. Framburðir þessara manna hafi fallið í sama farveg og framburður manns nokkurs hjá lögreglu í október 1975, en þá hafi ekki

þótt næg ástæða til aðgerða af þessu tagi. Þessir sakaráberar hafi verið í einangrun hver frá öðrum í marga mánuði og hafi því verið ólíklegt, að um samræmdan framburð hjá þeim væri að ræða. Þarna hafi verið stærstu afbrotamál síðari tíma í rannsókn, flókin og erfið viðureignar, og því hafi þurft að sýna fulla varúð. Rannsóknin á aðild fjórmenningsanna hafi verið heildstæð og þeim hafi reynst erfitt að bera fram fjarvistarsannanir. Við rannsókn á meðferð ólöglegs áfengis hafi ýmislegt komið í ljós um stefnanda, sem sist af öllu hafi sýnt hann saklausann af áburði um meðferð á smygluðu áfengi og ólöglegu. Hæstiréttur hafi þegar staðfest réttmæti þessara aðgerða, þegar úrskurðir hafi verið kærðir til hans. Þannig sé fráleitt að telja, að um mistök hafi verið að ræða við uppkvaðningu gæsluvarðhaldsúrskurða. Því megi ekki gleyma, að sakamál þessi hafi reynst erfið og flókin í rannsókn og þau hafi tekið að þruga allt þjóðlífið og setja svip sinn á stjórnmálaumræður. Í vitund almennings að minnsta kosti hafi þau tengst, með réttu eða röngu, fjölmörgum afbrotamálum öðrum. Við slíkar aðstæður hefði verið óverjandi með öllu af hálfu rannsóknaraðilja að láta ekki svo samræmdan framburð einangraðra sakarábera leiða til harkalegri viðbragða en ella, þar sem minnstu málsspjöll hafi getað skipt sköpum um það, hvort nokkru sinni tækist að ráða hinum torleystu sakamálum til lykta. Ekkert hafi verið til sparað af hálfu stefndu til að leiða sannleikann allan í ljós. Það hafi tekist og í ársbyrjun 1977 hafi tekist að hreinsa stefnanda og aðra þrjá gæsluvarðhaldsfanga af hinum illa grun, sem á þá hafði fallið af óviðráðanlegum orsökum. Síðan hafi sakaráberarnir verið ákærðir fyrir meinsæri og dæmdir fyrir það í sakadómi og Hæstarétti.

Stefndu telji tilhæfulaust, að miski stefnanda hafi aukist vegna þess, hvernig að handtökunni hafi verið staðið. Þvert á móti hafi verið reynt að vekja sem minnsta athygli með því að hafa handtökuna svo snemma morguns, enda hafi það og verið nauðsynlegt, eins og á stóð. Um dvöl stefnanda í fangelsinu sé því andmælt, að aðbúnaði hafi verið svo stórlega ábótavant sem stefnandi segi. Viðurkennt sé, að hita- og loftræstikerfi hafi verið gallað, og hafi það verið lagað eftir þetta og endurnýjað. Stefndu benda á, að aðstaða til að láta stefnanda njóta útivistar hafi ekki verið fyrir hendi, en engar reglur hafi verið til um slíkt. Varðandi samskipti rannsóknaraðilja við fjölmiðla, sem stefnandi leggi svo mikla áherslu á í miskabótakröfu sinni, þá geti stefndu á engan hátt fallist á sjónarmið hans. Blaðamannafundurinn 26. mars í sakadómi hafi verið nauðsynlegur. Þar hafi verið gerð grein fyrir höfuðatriðum rannsóknarinnar, þar sem ekki varð hjá því komist að gefa almenningi einhvern kost á að fylgjast með framvindu mála. Fjölmiðlar hafi leitað mjög fast eftir fréttum af rannsókninni og hafi þeir oft látið í ljósi óánægju með það, hversu handbærar upplýsingar hafi verið af skornum skammti. Á blaðamannafundinum hafi verið

kallað eftir upplýsingum og tveir menn hafi gefið sig fram sem ökumenn Erlu Bolladóttur eftir þennan fund og sýni það þegar nauðsyn fundarins. Þegar þetta sé virt og einnig, að af hálfu sakadóms hafi mjög verið reynt að stilla í hóf frásögnum af gangi rannsóknarinnar og að innan sakadóms Reykjavíkur hafi engar upplýsingar verið gefnar út fyrir þröngan hóp rannsóknarmanna, sé ljóst, að um eðlilegar reglur hafi verið að ræða í samskiptum rannsóknarmanna við fjölmiðla og ríkisvaldið geti á engan hátt borið ábyrgð á þeim skrifum, sem einstök blöð, misvönd að virðingu sinni, hafi látið sér sæma að birta á þessum tíma um þátt hinna sakarábornu manna. Telji stefnandi miska felast í slíkum skrifum, sé hann ekki á ábyrgð stefndu. Miskabótakrafa stefnanda sé því rakalaus og stefndu leggi áherslu á það, að miski stefnanda af gæsluvarðhaldinu hafi verið tímabundinn, en ekki til frambúðar. Þegar litið sé til fjárhæða þeirra, sem dæmdar hafi verið í Hæstarétti fyrir gæsluvarðhald að ósekju á undanförunum árum, komi í ljós, að viðmiðun stefnanda við einn dóm frá 1959 eigi ekki rétt á sér. Aðrir dómar hafi gengið síðan og séu bótafjárhæðir allmiklu lægri. Ljóst sé, að stefna Hæstaréttar sé að dæma táknrænar bætur í slíkum tilvikum og reikningsaðferð stefnanda til rökstuðnings þessum kröfulið standist ekki við samanburð á öðrum dómum. Sé t. d. skoðaður dómur Hæstaréttar árið 1975 í máli Flosa Halldórssonar gegn stefndu, en hann sat í gæsluvarðhaldi í 30 daga, komi í ljós, að eftir reikningsaðferð stefnanda hefði hann átt að fá í bætur kr. 2.190.000, en fékk tildæmdar kr. 350.000 í Hæstarétti, sem þó hafi verið hækkun frá dómi héraðsdóms. Þetta mál sé í raun að mörgu sambærilegt við mál stefnanda, þar sem aðili hafi þar verið endanlega hreinsaður af sakaráburði um alvarlegan glæp og hafi því haft tímabundinn miska, hann hafi haft mikla vanlíðan og skortur hafi verið á læknishjálpi á gæsluvarðhaldstímanum.

Stefndu andmæla því sjónarmiði stefnanda, að aðeins sé ein leið fyrir hendi til að veita stefnanda alsaklausum uppreisn æru gagnvart almenningssálitinu, þ. e. að dæma honum bætur að þeirri fjárhæð, sem fái almenning til að trúá því, að hann hafi setið saklaus í gæsluvarðhaldinu. Stefnandi virðist halda því fram, að dómar sakadóms Reykjavíkur 19. desember 1977 og Hæstaréttar 22. febrúar 1980 yfir sakaráberum, þar sem þeir hafa verið dæmdir í þyngstu refsingar fyrir meinsæri og mannorð stefnanda um leið hreinsað af öllum grun, hafi engu breytt um trú almenning um sekt eða sakleysi stefnanda. Einungis dómur þessi, að nógu margar beinhardar krónur skulu renna í vasa stefnanda, geti sannfært almenning um sakleysi hans. Stefnu telja þessa röksemdarfærslu með slíkum endemum, að hún dæmi sig sjálf og fái með engu móti staðist. Varðandi fullyrðingar stefnanda um, að hann sé ekki lengur gjaldgengur á almennum vinnumarkaði vegna hins illa umtals, sem persóna hans og æra hafi orðið fyrir vegna þessara at-

burða, taka stefndu fram og benda á, að einn þeirra fjögurra, er hafi að ósekju setið í gæsluvarðhaldi vegna meinsærisins, Einar Gunnar Bollason, hafi sótt um ábyrgðamikla stöðu í opinberri þjónustu eftir þessa atburði og fengið hana. Bendi þetta ekki til þess, að ofangreindar fullyrðingar stefnanda hafi við rök að styðjast. Stefndu andmæla alfarið þeirri fullyrðingu stefnanda, að læknisráð hafi að engu verið höfð, er yfirsakadómari hafi ekki séð ástæðu til að verða við þeim tilmælum, er til hans hafi verið beint í bréfi um sjúkrahúsvistun stefnanda. Sannleikurinn sé sá, að tilmæli þess efnis hafi aldrei komið til yfirsakadómara frá fangelsislækninum, Guðsteini Þengillssyni, hvorki skrifleg né munnleg, enda mundi hafa verið farið eftir þeim, eins og ævinlega sé gert í tilvikum sem þessum.

Stefndu andmæla einnig alfarið fullyrðingum stefnanda um, að mistök eða jafnvel ásetningsbrot hafi verið um að ræða við gerð myndastyttunnar í upphafi rannsóknar á hvarfi Geirfinns Einarssonar. Farið hafi fram rannsókn á gerð leirmyndarinnar hjá rannsóknarlögreglu ríkisins, þar sem rannsóknin beindist að því, hvort við gerð leirmyndarinnar hafi verið beitt aðferðum, sem talist gætu brot gegn 14. kafla almennra hegningarlaga nr. 19/1940. Stefndu treysti sér ekki til að draga þær ályktanir, sem stefnandi og lögmaður hans dragi af þessari rannsókn. Hún hafi ekki leitt í ljós það, sem stefnandi og lögmaður hans hafi haldið fram. Stefndu benda einnig á, að um fjárhagstjón hjá stefnanda virðist ekki vera að ræða. Hann hafi haldið launum hjá fyrirtækinu, sem hann hafi starfað við, þ. e. Klúbbnum, allan þann tíma, er hann hafi setið í gæsluvarðhaldi. Fullyrðingar stefnanda um, að afleiðing varðhaldsins hafi verið, að hann og Klúbburinn hafi verið svipt öllu lánstrausti, standist heldur ekki, þegar hafður sé í huga orðstír fyrirtækisins svo og ákæra og áfellsdómur fyrir margvísleg fjármunabrot. Af því sé ljóst, að lánstraust stefnanda og Klúbbsins hefði í sjálfu sér verið vafasamt, þótt ekki hafi til þessarar rannsóknaraðgerðar komið. Bankaviðskipti stefnanda og þessa fyrirtækis hafi á þessum tíma verið með þeim hætti, að reikningum þeirra þar hafi, a. m. k. einhverjum, verið lokað áður vegna löglausrar meðferðar ávísana. Loks sé andmælt fullyrðingu stefnanda, að hann hafi beðið fjárhagstjón við sölu íbúðar sinnar. Stefndu draga þá niðurstöðu, að bótakröfur stefnanda séu fjarstæðukenndar og að stefnanda beri ekki nema óverulegur hluti þessarar gífurlegu fjárhæðar, sem hann hafi krafist.

Niðurstaða.

Eins og rakið hefur verið, urðu þau málalok bæði í sakadómi Reykjavíkur og Hæstarétti, að þeir Sævar Marínó Ciesielski, Kristján Viðar Viðarsson og Guðjón Skarphéðinsson hafi ráðið Geirfinni Einarssyni bana í Dráttarbrautinni í Keflavík 19. nóvember 1974 og að Erla Bolladóttir hafi

um þetta vitað og tekið þátt í að flytja líkið á afvikinn stað, þar sem það hefur ekki fundist enn. Eftir þetta hafi verið samantekin ráð þeirra Erlu, Sævars og Kristjáns að bendla fjóra nafngreinda menn við atburðinn til þess að torvelda rannsókn málsins. Þau hafi valið fjóra menn, stefnanda og þrjá aðra, og þessa menn báru þau sökum, sitt í hverju lagi hjá þeim, sem um rannsókn þessa umfangsmikla máls fjölluðu. Tilgangi sínum náðu þau, mennirnir voru handteknir og úrskurðaðir í gæsluvarðhald, og rannsókn málsins torveldaðist og beindist á rangar brautir, þar til upp komst um þetta viðbótarafbrot.

Þegar yfir rannsókn þessa sakamáls er litið, verður ekki séð, að um aðra kosti hafi verið að ræða en hneppa þessa menn í gæsluvarðhald og rannsaka, hvaða hugsanlega hlutdeild þeir hafi getað átt í verknaðinum. Það tókst að upplýsa um sakleysi þeirra að lokum, en það tók sinn tíma, og verður ekki séð, að þar hafi átt sinn þátt nokkur mistök eða gáleysi rannsóknarmanna, sem skapi ríkissjóði aukna bótaábyrgð gagnvart þessum mönnum. Menn eru varnarlausir fyrir slíkum sakaráburði, og er meinsæri því meiri háttar afbrot í almennum hegningarlögum, og liggur við því allt að 16 ára fangelsisrefsing, hafi brotið haft eða verið ætlað að hafa í för með sér velferðarmissi, eins og hér var raunin á. Þau Erla, Sævar og Kristján stóðu því beinlínis að því, að mennirnir voru teknir höndum og settir saklausir í gæsluvarðhald, sem þeir eiga rétt á að fá bætt skv. reglum XVIII. kafla laga um meðferð opinberra mála. Ríkissjóður ber ábyrgð á slíkum bótum, enda þótt sýnt sé, að athafnir þær, sem bótaskyldar eru, hafi verið óviðráðanlegar, eins og á stóð, og rannsóknardómara og lög-reglumönnum verði á engan hátt kennt um. Er þá ekki fallist á með stefnanda, að í ljós sé leitt, að leirmyndin, sem gerð var að undirlagi Hauks Guðmundssonar lögreglumanns í upphafi rannsóknar á hvarfi Geirfinns Einarssonar, hafi verið gerð sérstaklega eftir mynd af stefnanda og átt að líkjast honum. Ber því að dæma stefnda ríkissjóð til að greiða stefnanda bætur fyrir fjártjón það og miska, sem hann verður talinn hafa orðið fyrir.

Í kröfugerð sinni hefur stefnandi ekki aðgreint sérstaklega kröfu fyrir bein fjártjón, er hann hafi orðið fyrir vegna aðgerða rannsóknarmanna, en telja verður, að líkur séu fyrir slíku tjóni. Dómurinn telur upplýst, að stefnandi hafi liðið miklar þjáningar í gæsluvarðahaldinu og eftir það. Skýrsla stefnanda um liðan sína og heilsu, sem gefin var fyrir dómi, er á allan hátt trúverðug. Þar kemur ljóslega fram sú andlega þjáning, sem því fylgir að vera hnepptur saklaus í strangt gæsluvarðhald, sem framlengt er tvisvar sinnum og verður 105 dagar að lengd. Ljóst er, að stefnandi hafi einnig orðið fyrir miklu áfalli, þegar hann loksins var laus úr varðhaldinu, og sá, hvað nánustu vandamenn hans höfðu þurft að liða og hvað um hann hafði verið skrifað í blöð. Þótt ekki sé fallist á með stefnanda, að um mis-

tök hafi verið að ræða af hálfu rannsóknarmanna í störfum sínum og samskiptum við fjölmiðla, sem aukið hafi miska stefnanda og ábyrgð stefndu á tjóni hans, verður að telja, að miski sé nógur samt. Telja verður og í ljós leitt, að stefnandi hafi beðið tjón á heilsu sinni í gæsluvarðhaldinu og að þar hafi galli á hitunarkerfi fangahússins átt sinn þátt. Þegar á allt er litið, þykja bætur til stefnanda hæfilega ákveðnar kr. 18.000.000. Er þá sérstaklega haft í huga, að stefnandi hafði sjálfur ekkert gert, sem varp- að gat grun á hann fyrir hinn alvarlega verknad, sem hann var borinn sökum. Hér var einungis um að ræða samantekin ráð afbrotamanna um að varpa sök á stefnanda og þrjá menn aðra, ef athygli færi að beinast að þeim sjálfum fyrir verknad, er þau höfðu sjálf unnið. Þetta mál er svo sérstakt og vakti svo mikið umtal meðal alls almennings í landinu, að seint verður um gróid.

Verður stefndu gert að greiða stefnanda fjárhæð þessa ásamt vöxtum, eins og krafist er, en þó frá 10. maí 1976. Dómvextir ákveðast hæstu innlánsvextir skv. 1. gr. laga nr. 56/1979.

Einnig verður stefndu gert að greiða stefnanda málskostnad, sem þykir hæfilega ákveðinn kr. 2.900.000, en af þeirri fjárhæð hljóti talsmaður stefnanda, Hafsteinn Baldvinsson hæstaréttarlögmaður, kr. 2.300.000 í málssóknarlaun.

Garðar Gíslason borgardómari kvað upp dóminn, en uppsaga hans hefur dregist vegna umfangs málsins.

D ó m s o r ð:

Stefndi, ríkissjóður, greiði stefnanda, Magnúsi Leópoldssyni, kr. 18.000.000 með 13% ársvöxtum frá 10. maí 1976 til 21. nóvember 1977, 16% ársvöxtum frá þeim degi til 20. febrúar 1978, 19% ársvöxtum frá þeim degi til 31. maí 1979, 22% ársvöxtum frá þeim degi til 14. júní s. á., 34.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. september 1979, 39.5% ársvöxtum frá þeim degi til 1. desember s. á. og 43.5% ársvöxtum frá þeim degi til uppsögu dóms þessa og síðan með hæstu innláns- vöxtum frá þeim degi til greiðsludags, eins og þeir verða á hverjum tíma.

Gjafsóknarkostnaður greiðist úr ríkissjóði, kr. 2.900.000, þar með talin málssóknarlaun talsmanns stefnanda, Hafsteins Baldvinssonar hæstaréttarlögmanns, kr. 2.300.000.

Dóminum ber að fullnægja að viðlagðri aðför að lögum.